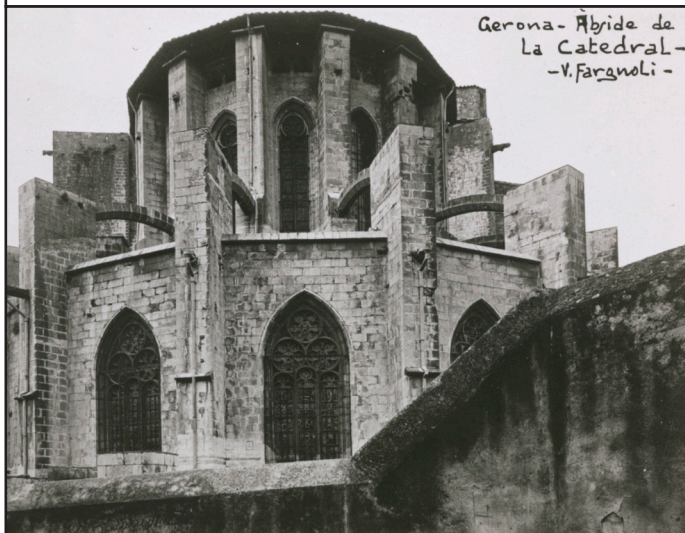

Pere Freixas i Camps

GÈNESI, PRETEXTOS I PROMOCIÓ DE LA NOVA CATEDRAL GÒTICA DE GIRONA

Gerona - Àbide de
La Catedral -
-V. Fargnoli -

Introducció

Any rere any, desenes de milions de persones entren a les catedrals d'Europa per diferents motius. És fora de dubte que, conjuntament amb els grans museus i les construccions singulars d'arreu del món, les catedrals són els principals pols patrimonials d'interès per a una gran diversitat de públics que hi accedeixen amb finalitats culturals, religioses o senzillament per gaudir d'un espai excepcional. S'ha dit amb raó que la imatge més sobresortint que es percep de les nostres ciutats és la de la catedral, l'edifici principal que al llarg dels segles ha estat, i sovint encara ara és, el centre de referència i el símbol de la comunitat ciutadana. El seu emplaçament estratègic i el fet que sigui la construcció més visible i amb més notorietat de la majoria dels centres històrics de les ciutats europees, determina que la catedral esdevingui el punt d'atracció més important del conjunt urbà, a la qual tothom accedeix tard o d'hora.

Res no té d'estrany, doncs, que les catedrals posseïxin la doble significació, de caràcter espiritual i simbòlic, i una altra de material, que es concreta en l'edifici i els processos constructius, i en l'organització laboral i els recursos econòmics que la van fer possible. La catedral és l'*ecclesia maior* de la diòcesi que, en la seva dimensió espiritual, aplega la comunitat eclesiàstica a l'entorn de la litúrgia; també és la seu episcopal que exterioritza amb la seva arquitectura i el seu mobiliari l'autoritat de l'organització eclesiàstica i el prestigi de la comunitat diocesana encapçalada pel bisbe i els canonges, que tenen la missió de fer

de la catedral un focus permanent de religiositat mitjançant el culte i la pregària. Així mateix, la catedral ha servit eventualment de transmissió del poder de la monarquia. A les catedrals s'hi reflecteixen, doncs, els anhels espirituals i les capacitats tècniques i artístiques. A més del valor arquitectònic i artístic, és interessant també conèixer la societat que les va bastir i les circumstàncies ben diverses que van envoltar-ne el llarg procés de construcció. Les noves aproximacions a l'arquitectura medieval tendeixen a tenir molt presents les realitats contextuais urbanístiques, històriques, intel·lectuals i socials, enquadrant els edificis en una xarxa de significats múltiples.

La durada excepcional de la construcció d'una catedral va implicar el treball de diferents generacions d'artífexs, el resultat final ha estat la suma de successius projectes motivats per les reformes i ampliacions imprescindibles, les ambicions personals de bisbes i capítols, reis i nobles, i també dels problemes tècnics que de vegades calgué resoldre mitjançant consultes a experts reconeguts, mestres d'obres «*àbils e famosos*». Bastir una catedral va suposar també una inversió immensa de recursos econòmics i la participació d'un gran nombre de mestres i artífexs, com dèiem. Tot plegat fa que el resultat final del procés de bastir una catedral sigui necessàriament un llarg i complex històric, amb la superposició o/i addició de diferents estils, exponents del ric repertori de canvis i progressos tècnics, ben visibles a les catedrals catalanes, algunes d'elles acabades en èpoques recents, com ara les de Tortosa i Barcelona.

La tercera catedral de Girona

Durant la baixa edat mitjana, Girona va viure un dels períodes més rellevants de la seva història. D'ençà del segle XII, després de traspasar els murs de la Força Vella, la ciutat no va parar de créixer, primer amb la consolidació dels burgs del nord, i després amb l'expansió cap al sud, a la riba de l'Onyar, ben consolidada a mitjan del segle XIII. Aquí, el barri de l'Areny es va convertir en el centre més dinàmic de la ciutat per la presència del mercat, les taules dels botiguers i els obradors dels artífexs, i el lloc on es va establir la seu del govern municipal.

Les ferides del setge francès de 1285 varen tardar a cicatritzar, per bé que la ciutat recuperà l'empenta al tombant del segle XIV i continuà creixent. Abans de la Pesta Negra (1348) que va representar una altra frenada a la vitalitat de la ciutat, Girona devia tenir entre deu i dotze mil habitants. Els indicadors en l'àmbit econòmic, com ara en la construcció i la *indústria* de la pedra –amb nombrosos tallers de picapedrers i imatgers de primer nivell–, en la elaboració de productes tèxtils, inclosos la pell, i en l'activitat de nombrosos artífexs, força animada d'argenteres i pintors, la convertiren en la segona ciutat de Catalunya darrere de Barcelona. Malgrat aquestes adversitats que Girona va haver d'afrontar com la resta del Principat, la ciutat va mantenir al llarg dels tres segles de la baixa edat mitjana la vitalitat suficient com per generar negoci i atraure nombrosos artífexs forans, de lluny i de prop; entre d'altres els mestres d'obres Jaume Faveran, Guillem Morei, Antoni Canet i Pere Ciprés, els escultors Joan de

Tournai, el Mestre Aloi i Jaume Cascalls, i els pintors Pere Terri, Aine Bru i Pere de Fontaines, ja al tombant de l'any cinc-cents.

Al començament del segle XIV, la nova tecnologia gòtica ja havia fet acte de presència a Catalunya, i l'arquitectura va viure als territoris de la confederació catalano-aragonesa una de les etapes més creatives de tota la seva història. Paral·lelament a la consolidació d'un Estat i d'una consciència nacional, fou en aquesta etapa que les diferents expressions plàstiques del gòtic poden ser catalogades per primera i única vegada com a genuïnament catalanes, en el sentit que se les veu dotades de components molt particulars, tot i situar-se en un context comunitari més ampli que abraçaria el que es coneix amb el nom de gòtic meridional, estès ja aleshores a bona part del sud d'Europa. Més encara, es pot dir que als anys inicials del tres-cents s'havia perfilat una tipologia constructiva característica del territori català. S'havia fixat un model amb connexions evidents amb la franja sud d'Europa, però bé que amb personalitat pròpia. Igualment, l'arquitectura catalana s'havia estès plenament arreu del domini lingüístic. Van ser anys d'una empenta constructiva immensa, sense parió en cap altre moment de la història de Catalunya, incorporada plenament al moviment cultural europeu que coneixem amb el nom de Gòtic. Aquests anys corresponen sobretot als regnats de Jaume II (1291-1327) i Pere el Cerimoniós (1336-1387). S'ha dit amb raó que el segle XIV va ser el gran segle de l'arquitectura gòtica catalana.

És en aquest marc que es va iniciar la construcció dels principals edificis gòtics del Principat, entre d'altres la ca-

tedral de Girona tal i com la veiem avui, una construcció certament emblemàtica, amb l'espai voltat més ample de tota l'arquitectura medieval. Ara i aquí, però, apuntarem alguns dels aspectes que es troben a la gènesi del llarg procés que va seguir la seu gironina, des de la substitució de l'absis de la catedral romànica, després de 1312, fins l'aixecament del primer tram de la gran nau, després de 1417. Un projecte d'un segle de durada, en la materialització del qual bisbes i capitulars de la catedral de Girona van dedicar temps i esforços per a reemplaçar l'absis de la vella seu romànica per un de nou, més apte i modern, d'acord amb les novetats que feia poc havien arribat del regne de França i que ja havien incorporat algunes catedrals del Principat, com ara les de Lleida, Tarragona i Barcelona, aquesta darrera iniciada el 1298.

La catedral, primer senyal i el més important de la presència del bisbe a la ciutat, ha tingut un paper decisiu en la història de Girona. Durant molt de temps ha estat el centre neurològic de Girona i, encara que d'una manera intermitent, ha actuat com un dels motors principals de la vida econòmica, social, política i, és clar, religiosa de la ciutat. Poques catedrals d'Europa com la de Girona es troben en condicions de poder explicar i ensenyar el procés de la seva llarga i arrítmica configuració, de vegades feixuga i complicada, amb canvis de plans i traces, i amb almenys dues visures de mestres d'obres experts quan les coses no anaven prou bé. La recerca dels darrers dos decennis ens permet aproximar-nos amb un grau de coneixement força més complet a tot el progrés que va seguir la seu gironina, que ara centrarem en el canvi de la

seva capçalera i que representà l'aixecament de la tercera fàbrica catedralícia.

Gènesi de la nova catedral

Quin va ser el pretext que va encaminar el bisbe i els capitulars de la catedral a iniciar un projecte tant dispendiós com la substitució de la capçalera de la seu romànica per una de nova, més gran i monumental? I quan es va decidir? Abans d'intentar respondre aquestes qüestions, anotem que l'església seguí essent el motor principal de la contractació d'obra, i el bisbe i el capítol n'eren sovint els actors més actius. Tot i els esforços historiogràfics recents, ens sembla arriscat adjudicar el protagonisme de la promoció de la nova catedral tant als capitulars per sobre del bisbe com a l'inrevés. Ens manca documentació essencial, com ara els llibres d'obra que conservem des de l'1 de juny de 1367, amb l'absis gòtic ja acabat, i els llibres del notariat, que han perviscut de manera molt fragmentària. La construcció dels temples de Sant Feliu i de la mateixa catedral, amb aturades intermitents més o menys llargues, eren les obres que monopolitzaven pràcticament tota la demanda d'obra i de mobiliari litúrgic, per bé que des de la segona meitat del segle XIII s'hi afegirien els ordes monàstics. Al mateix temps que la catedral, dominicans, franciscans, carmelitans i mercedaris varen aixecar els seus edificis conventuals en diferents indrets de la ciutat i els varen vestir amb mobiliari i ornaments de tota mena. De tot plegat n'ha quedat ben poca cosa, però amb

l'ajuda dels testimonis escrits que n'acrediten l'existència, podem fer-nos una idea aproximada del paisatge de la Girona medieval.

Quin podia haver estat, doncs, el motiu per pensar a substituir l'antiga capçalera de la seu romànica per una de nova, i quan es degué plantejar aquesta renovació? Es pot pensar que entorn de 1300 la construcció romànica consagrada l'any 1038 pel bisbe Pere Roger devia haver perdut la capacitat i funcionalitat que requerien els serveis litúrgics per a una població cada vegada més nombrosa. La comtessa Ermessenda havia coprotagonitzat amb el seu germà bisbe la nova seu catedralícia alçada a l'interior de les muralles de la Força Vella en substitució de la que havia estat la primera catedral, emplaçada a l'actual basílica de Sant Feliu. Sens dubte que el nou temple romànic havia d'oferir una imatge monumental al capdamunt d'una escalinata, que tindria poc més o menys el pendent de l'originària del fòrum romà. Ens imaginem que en situar-se al peu d'aquesta escalinata, la visió era d'una façana imponent emmarcada per dues torres similars a la torre de Carlemany. Enfilant escales amunt el visitant es trobava abans d'entrar a la catedral amb una galilea o pòrtic on hi havia enterrats els principals impulsors de l'obra, el tàndem Pere Roger i Ermessenda. Un espai que precedia l'entrada a la nau única romànica, ampla i impactant respecte de l'arquitectura romànica coetània i que no seria estrany que hagués servit d'inspiració a l'hora de plantejar el projecte de nau única per a la nova construcció gòtica que la va substituir quatre segles més tard. Sigui com sigui, les mides i la fesomia de la seu romànica –la nau de poc més de

50 m de llarg, prop de 12 m d'amplada i a l'entorn de 20 m d'alçada— dins la tradició basilical romana, devien ser les adients en nombre d'altars i per a la litúrgia de després de l'any mil. Tanmateix Girona va fer un creixement demogràfic espectacular a partir d'aleshores, multiplicant per deu o per dotze el nombre d'habitants a primers del segle XIV quan la catedral es va tornar petita i inadequada per a la fundació de nous altars i per encabir-hi la gent durant les grans cerimònies i les celebracions solemnes. L'edifici que coneixem prou bé gràcies a l'estudi minuciós de Suredda, mostra la planta d'una nau llarga i estreta, orientada a l'est, com era costum, segurament amb un gran transsepte i un llarg i estret absis central, enlairat i molt profund, com remarca especialment l'estatut capitular de 1312 al qual ens referirem tot seguit, un estatut que es redactà vint anys després de la recordada deixa testamentària de 10.000 sous del canonge Guillem Gausfred.

Sembla evident, doncs, que des de força temps enrere, potser arran del setge francès de 1285, voltava pel cap del bisbe i del capítol la necessitat de refer o/i d'emprendre la renovació del temple —en el marc de diferents obres començades o a punt de fer-ho, com apunta Villanueva—, amb la idea de substituir el vell absis, inadequat i gens funcional, per un de més gran i modern. Es pot imaginar que flotava en l'ambient la nova tecnologia constructiva gòtica que s'havia posat en pràctica a la catedral de Barcelona d'ençà el 1298. Una dècada i escaig més tard, tot just acabat de ser elegit bisbe, Guillem de Vilamarí (1312-1318) justificava el canvi de la capçalera romànica per una de nova de fàbrica gòtica, a la qual es referia tot

remarcant la «petitesa i poca alçada del presbiteri». El paràgraf que segueix d'aquest estatut de 23 de setembre de 1313 és prou eloqüent en l'anàlisi de la situació i les motivacions del nou projecte: «Com sia que l'església de la benaurada i gloriosa verge Maria de la seu gironina, per la petitesa del seu presbiteri no podia acollir el poble que hi acudia per oir els oficis divins els dies de festa i, sobretot, en les solemnitats, i els laics, amb els clergues i les dones, havien de barrejar-se, drets i asseguts, al costat del reixat, més avall del lloc sant, de manera indecent, contra els manaments dels avantpassats i les prescripcions canòniques, i essent impossible que aplegats allí, poguessin veure i contemplar [...] el Cos [...] de Jesucrist, quan el sacerdot l'alça [...] per això, els prelats, els canonges, els preveres i els clergues del capítol de l'església de Girona, unànimament, trobant-se aquesta seu vacant, van establir i ordenar que s'engrandís i ampliés el presbiteri de l'església esmentada, davant d'aquestes incomoditats i moltes altres de semblants i més greus, provinents de la petitesa i poca alçada del presbiteri d'aquesta església, a fi de proporcionar un lloc suficient i capaç per acollir els qui s'hi reuneixen per oir-hi l'ofici diví». Probablement pocs testimonis com aquest resulten tan eloqüents sobre situació viscuda pel capítol d'una catedral a l'hora de plantejar la construcció d'un nou edifici en substitució del preexistent. El document no deixa cap dubte sobre la situació d'inutilitat funcional de l'espai que patia la seu gironina, no tant pel que fa a les seves dimensions, molt limitades i insuficients, com per les dificultats insalvables a l'hora d'acollir els fidels amb motiu sobretot de la

celebració de les grans festivitats del calendari litúrgic i d'augmentar els ingressos amb les fundacions de noves capelles.

La necessitat d'una ampliació i renovació de l'edifici, amb la idea inicial d'unir un nou absis a la nau romànica, era del tot justificada, tant és així que el capítol havia ja acordat, l'any 1312, d'encarregar a l'enigmàtic mestre pedrer Enric la direcció dels treballs inicials del que havia de ser la reconversió definitiva del temple, que ha perviscut fins als nostres dies. En aquests inicis, hem d'aclarir que tot fa suposar que el capítol no pensava bastir sencer un nou edifici, sinó només substituir la capçalera vella i inservible per una de nova. Una resolució capitular ho expressa ben clarament «[...] que sigui construïda i bastida de nou la capçalera d'aquesta església i a l'entorn d'aquesta capçalera s'edifiquin nou capelles [...]».

Calien diners i mà d'obra per emprendre un projecte tan colossal, i per finançar-lo es comptava d'entrada amb el llegat de Guillem Gausfred. Després de tant de temps, però, no sabem si s'havia destinat o no alguna quantitat d'aquesta deixa al baldaquí de plata, pensat per ser instal·lat a l'absis romànic. La deixa, tanmateix, quedava molt i molt per sota del cost d'un projecte de tanta envergadura com era la nova capçalera. És una llàstima que no se'n conservin els llibres de comptes anteriors a l'any 1367, cosa que ens impedeix fer-nos una idea de les despeses que l'obra de la seu havia d'afrontar en plena activitat constructiva. No obstant això, i a la vista dels pagaments dels anys successius, posem per cas, a les dècades dels setanta i vuitanta, amb una mitjana aproximada de 400 sous

la setmana, sense comptar partides ocasionals de compra de pedra, com ara una comanda de 1088 sous de pedra amb destí a un pilar que aixecà Guillem Morei després de la consulta de 1386, es pot comprendre que la deixa s'hauria consumit en qüestió d'uns pocs mesos. Res no té d'estrany, doncs, que per a sostenir l'obra el bisbe Guillem de Vilamarí decretés en el mateix estatut de l'any 1313 que durant cinc anys les rendes dels beneficis vacants es destinessin a finançar l'obra que feia molt poc que havia començat: «[...]com els rèdits de la fàbrica de l'obra d'aquesta església, així com les col·lectes, són escassos i magres, i amb ells seria impossible de poder dur a terme i acabar una obra tan gran com la que ja s'ha començat, nós, per la gràcia de Déu, bisbe de l'esmentada església de Girona, i tot el seu capítol, congregat com és costum, sostingut pel zel de la caritat, considerant la necessitat de portar endavant la dita obra i desitjant coronar-la, i alliçonats per l'exemple del que han fet les esglésies veïnes nostres i moltes altres de la província Tarraconense, constituïm i ordenem que la fàbrica i obra de l'esmentat capítol, des d'ara i sense interrupció, tingui i percebi tots els fruits i tots els rèdits del primer any de tots els beneficis vacants durant els esmentats cinc anys en la ciutat i la diòcesi de Girona». Hem de creure que el salari i la pensió del segon mestre de l'absis, Jaume Faveran, no varen ser costejats ni de lluny amb el llegat de Gausfred.

El fet és que el vell absis romànic va durar uns tres-cents anys, ben poc per a la vida d'un temple medieval. Diverses circumstàncies varen concórrer perquè a començament del segle XIV el bisbe Guillem de Vilamarí

denunciés, abans d'ocupar la mitra, les estretors espacials i les incomoditats del presbiteri romànic. La decisió del capítol l'any 1313 no sembla pas que fos tan radical i lenta com per renovar i ampliar el temple de cap i de nou. Ans al contrari, la idea fou enderrocar l'absis romànic i substituir-lo per un de nou, més ampli i modern. Ho revela amb tota claredat l'estatut del bisbe Arnau de Montrodon decretat el dia 9 d'abril de 1347, un mes després de la consagració del nou absis, la primera referència documentada ferma sobre el canvi d'intencions del bisbe i del capítol, que promulgaren una resolució segons la qual no es conformaven amb una capçalera nova acabada d'estrenar, sinó que decidiren emprendre la renovació total de la catedral. Hem de creure que és ara, i no pas abans, encara que l'obra nova no fos del tot acabada, quan el bisbe i els capitulars es varen adonar de la incompatibilitat de la nova capçalera gòtica amb la vella nau romànica, singularment per les dificultats d'acoblament de les dues fàbriques i l'escassa capacitat per donar resposta a la demanda creixent de beneficis en noves capelles. La decisió no va ser altra que emprendre la renovació integral de tot el temple, procés que escapa ara de l'àmbit d'aquest text i que va culminar amb l'aixecament de l'espai voltat més ample de l'arquitectura medieval. Es pot pensar que el bisbe i els capitulars mai haurien imaginat que amb aquesta decisió de fer una catedral *ex novo* de dalt a baix, obririen un camí llarg i dificultós, un veritable periple que no va acabar fins al segle XVIII.

Els mestres pedrers constructors del nou absis

Per dur a terme la nova obra del cap de l'església, el bisbe i el capítol acordaren l'any 1312 encarregar la direcció dels treballs a l'enigmàtic mestre Enric, actiu a la catedral entre 1312 i 1321, durant el mestratge del qual l'aixecament de les capelles de l'absis degué avançar força per donar compliment a la voluntat dels capitulars «[...] que sigui construïda i bastida de nou la capçalera d'aquesta església i a l'entorn d'aquesta capçalera s'edifiquin nou capelles i en l'antic dormitori [de la canònica] es faci la sagristia». Tanmateix, quan al 1347 es va consagrar el nou absis, enllestit del tot cap a l'any 1355, el modest plantejament inicial havia canviat i ara, passats uns anys, es pretenia construir un nou temple sencer, més adequat als nous temps. L'estatut esmentat del bisbe Mont-rodon així ho certifica.

Aviat el mestre Enric, traspassat el 1321, va ser substituït per Jaume Faveran, aleshores al front de l'obra de la catedral de Narbona, el qual introduiria alguns canvis en la traça de l'absis gironí. Novament hem de lamentar la pèrdua dels llibres de comptes, fet que ens impedeix saber quina va ser realment la presència a peu d'obra del mestre d'obres i escultor Jaume Faveran. En concret, aquests canvis en la traça es tracten d'un tipus de capçalera amb girola i capelles radials, totes iguals i de planta poligonal, i que es caracteritza per l'esveltesa dels pilars i pel feix de columnetes arrodonides que aquests pilars tenen al seu voltant, com succeeix també a la catedral de Narbona, iniciada l'any 1324 pel mateix Jaume Faveran. No obstant

això l'absis de seu gironina s'allunya de la narbonesa, singularment pel que fa l'alçada del presbiteri respecte de la girola. Mentre la capçalera de Girona s'integra en el patró d'esglésies dites de saló, on les tres naus són gairebé a la mateixa alçada, Narbona és continuadora del model francès, l'anomenat *opus francigenum*, de tipus basilical amb la nau central molt més elevada que les laterals, i amb una estructura vertical clarament marcada en tres nivells.

Més tard, cap a l'any 1330, Guillem de Cors (...1322- † 1348/49), el primer mestre pedrer del país, membre d'una nissaga de fins a cinc pedrers coneguts, originaria de les Planes d'Hostoles (Garrotxa), va ser l'encarregat de substituir Jaume Faveran i el responsable de dirigir els treballs de l'absis i enllestir-los suficientment com per pensar en la consagració del nou altar, fet que va tenir lloc el dia 12 de març de 1347, un any abans de la Pesta Negra, epidèmia que va provocar una paràlisi momentània de gairebé totes les obres de la ciutat. Al costat del bisbe Arnau de Mont-rodon i del capítol, l'arquebisbe de Tarragona va encapçalar la solemne consagració l'altar major, amb la presència de nobles, com el comte de Terranova, Nicolau de Joinville, amb interessos a Girona, de tots els jurats de la ciutat i d'un gran nombre de gironins. Cal fer notar que, a diferència del gòtic dinàmic septentrional, a les construccions de l'espai català i singularment a la seu gironina, els arcbotants hi són presents d'una manera testimonial. Semblantment a la catedral de Barcelona, no els correspon cap paper tectònic. Més que suportar càrregues o servir de tirants, es tracta d'arcbotants rebaixats que actuen com a unió de la major alçada de la girola respecte de les cape-

lles radials, canalitzen les aigües provinents de les teulades superiors i sovint es troben fora de la vista, per tant, no provoquen gens ni mica cap alteració rítmica dels volums exteriors. Només a les catedrals de Mallorca i de Manresa, la doble fila d'arcbotants confereixen una més gran riquesa plàstica al volum exterior d'aquests edificis. A Girona, però, insistim en el fet que els arcbotants, la construcció dels quals ha estat atribuïda a Guillem de Cors, hi tenen una presència esporàdica i reduïda a la capçalera.

No és gens difícil imaginar quin va ser el procés de coexistència de l'edifici romànic, condemnat a desaparèixer, amb la nova construcció gòtica que anava emergint. La dada més remarcable és que, a més de raons funcionals, la pretensió era que el nou edifici oferís més comoditat i facilitat per seguir el cerimonial de les gran festes del calendari litúrgic, inclosos els esdeveniments cívicoreligiosos esporàdics, com ara la celebració d'exèquies reials, les quals requerien disposar d'espai per a aplegar el tuguri i el cadafal efímers, i la bancada per a un públic nombrós que hi acudia en representació dels diferents ordes religiosos i de la societat civil.

Amb dificultats, durant un llarg període van haver de conviure el temple romànic i la nova obra gòtica. Primerament, la nova construcció per fora i per sobre de la capçalera romànica va representar-ne l'enderrocament el 1348, poc abans de la consagració del nou altar. Després es degué projectar i començar a bastir la gran nau sense tocar la nau romànica, la qual seguia acollint la litúrgia amb evidents dificultats d'espai i d'integració amb la flamant capçalera gòtica. Dubtes, penediments, avenços i

retrocessos, consultes, aturades per dificultats econòmiques internes del capítol i derivades de conflictes de tota mena, van provocar que la gran nau gòtica i, per tant, l'enderrocament del temple romànic encara subsistent, no s'acabés del tot fins l'època moderna. Tanmateix, vist pel cantó positiu, la convivència forçada de les dues fàbriques no va ser del tot negativa, per bé que el capítol i els fidels hagueren de patir les incomoditats d'una construcció a mig fer i d'una altra a mig enderrocar en el seu interior. El procés de coexistència va servir, entre d'altres avantatges, perquè la teulada de l'edifici romànic s'utilitzés d'enorme plataforma sobre la qual es degueren recolzar totes les operacions d'emmagatzematge i pujada de material fins a la volta gòtica, mentre servia també de suport immillorable per a les bastides. De ben segur que tot plegat va haver de facilitar la feina i de retruc va suposar un estalvi econòmic no gens menyspreable, aspecte que va pesar decisivament en la darrera consulta de mestres d'obres convocada per avaluar la continuació del projecte de tres naus que s'havia decidit l'any 1386. La solució definitiva de nau única, que és la que més s'integra en el context de l'arquitectura del gòtic meridional, era la més barata i la menys traumàtica, com van posar de manifest alguns dels arquitectes consultats, justament perquè permetia mantenir el culte en el temple romànic que es conservava sota la nova volta gòtica i, al mateix temps, la teulada d'aquest era un camp base impagable a partir del qual bastir amb més comoditat la gran nau.

Els promotors, bisbe i capítol

Hem deixat pel final la qüestió dels actors responsables de la promoció i el finançament del projecte de la nova capçalera, una qüestió envoltada d'una certa controvèrsia. D'entrada, no podem passar per alt el paper determinant que va jugar el canonge i després bisbe, Arnau de Mont-rodon, en tot el procés de substitució de l'absis romànic per la nova capçalera gòtica, la construcció de la qual degué ser un dels impulsors des del primer moment. És digne de notar que havia estat prevere de la Pabordia de Desembre de la Seu, que tenia a Pedret la propietat del major nombre de pedreres. Traspassat el 1348, un any després de la consagració del flamant absis gòtic, fou enterrat a la capella dels Sants Màrtirs, emplaçada dins mateix de l'absis, el cost de construcció de la qual ell mateix va assumir, com afirma Dorca. Tant des de la canongia, a la qual havia accedit l'any 1297, com després, durant el seu pontificat (1335-1348), Arnau de Mont-rodon va ser el comitent de tota mena de comandes de mobiliari litúrgic per al guarniment de la catedral, com ara la realització de l'arca dels Sants Màrtirs per a l'esmentada capella i la cadira episcopal del cor, aquesta darrera encomanada al Mestre Aloi, un dels escultors més reputats del moment.

A l'entorn dels capitulars de la seu gironina –de manera singular, els canonges van preferir tenir casa a la ciutat abans que viure en el recinte interior del conjunt catedralici–, s'ha vestit un discurs que aposta pel seu protagonisme gairebé absolut en diverses iniciatives i singularment en el projecte del nou absis, àdhuc per sobre de la mateixa

dignitat episcopal. Insistim un cop més que és una llàstima no haver conservat els llibres de comptes, que enregistren les entrades i sortides destinades a la fàbrica de la seu, cosa que redueix notablement la informació per avalar o no aquesta consideració. D'altra banda, s'ha remarcat l'aixecament de la catedral com una mena de torre d'ivori, gairebé al marge de la societat gironina, la qual no degué pas contribuir amb llurs deixes i donacions a la seva construcció, sinó que el seu finançament devia haver estat cosa de les aportacions dels capitulars, membres de famílies de la mitjana i petita noblesa de la diòcesi, amb cognoms que varen assolir la mitra, com Vilamarí, Rocabertí, Cruilles, Blanes i Pau, per bé que la família Mont-rodon era originària d'Osona. S'ha dit també que el capítol de la seu hauria estat el veritable impulsor i rector de les obres de la catedral, assenyaladament des del càrrec responsable de tot allò que tingués a veure amb l'administració de l'obreria.

No tinc elements suficients per deduir amb exactitud si realment això va ser així. Per contra, un gran nombre de notícies fan comprendre que, més enllà de l'interès dels canonges per la promoció de noves capelles i la consagració de nous altars, i de maldar per la titularitat dels beneficis, i més enllà també de la seva responsabilitat al front de les obres, el cap de la mitra, col·legiadament o no, fou qui governà efectivament la catedral a l'època del gòtic i qui decidí les qüestions clau al llarg del seu procés dilatat de renovació i construcció. Per posar dos exemples; en primer lloc, el bisbe Berenguer d'Anglesola, amb bona part del canonges en contra, un d'ells el tresorer, va decidir el 1386, tot just cofar-se la mitra, el canvi de projecte d'una a

tres naus, i en segon lloc el seu successor, Dalmau de Mur, que va revertir unilateralment el mateix projecte de tres a una sola nau, després de la consulta de 1416-1417, i el que és més notori, amb un nombre de vots dels mestres pedrers consultats contraris a la solució de la nau única. Cal afegir-hi les nombroses notícies de contractes amb artífexs de tota mena on és sempre present el bisbe, al costat o no del capítol. Serveixi d'exemple sobre qui tenia la darrera paraula l'anada del notari de Girona Pere Despont a la Bisbal el 13 d'octubre de 1386: «[...] un era mossènyer lo bisbe per tal que donas sa veu aço ques aordenava de mudar la obra, de la qual cosa es feu carta publica [...]», o l'avís dels canonges obrers adreçat al citat bisbe Berenguer d'Anglesola per tal que fes venir a Girona el mestre major de la catedral de Barcelona, Bernat Roca, amb la finalitat de reconèixer el projecte de nau única en curs i donar el seu parer sobre la seva continuïtat. I, pel que interessa ara i aquí, es fa difícil de comprendre la transcendència de la decisió puntual l'any 1312 d'iniciar la substitució de la capçalera de la catedral en el lapse de temps en què la seu episcopal era vacant, perquè, com apunta Fita, el projecte ja feia dècades que es covava. Ho acredita la intenció testamentària del mateix canonge Guillem Gausfred, el qual, ocupant el càrrec de tresorer, degué ser tema de conversa habitual en les reunions del bisbe i els capitulars després de veure l'aposta per la tecnologia constructiva gòtica que havien fet des de feia dècades les catedrals de Tarragona, Lleida, Barcelona i Narbona, aquesta darrera origen de l'arribada del mestre Jaume Faveran i amb la qual el paral·lelisme és prou conegut. Els nou panys o costats de

l'absis, el deambulatori i les voltes de traça trapezoidal es troben també presents amb solucions molt semblants a les seus de Tortosa i València.

D'altra banda, en relació al finançament ciutadà de les obres de la catedral, per bé que no era la prioritat de les deixes testamentàries de les quals tenim coneixement, entre altres raons perquè al cementiri de la seu generalment no s'hi sebollia ningú que no fos eclesiàstic o els parroquians de la seu, el cert és que les obres de la catedral també eren les destinatàries de les darrers voluntats dels ciutadans, juntament amb la basílica de Sant Feliu, els convents i les institucions hospitalàries i de beneficència. Ja és sabut que els fidels gironins contribuïen també a les obres de la catedral mitjançant les taxes per sagraments de casaments i drets de sepultura, col·lectes i almoines, fundacions d'aniversaris i altres; per bé que, com ha estat posat de relleu per Victor, la fàbrica de la seu tingué moltes dificultats per motivar el fidels a fer donacions per a la construcció de la catedral. Pel que fa a les deixes testamentàries dels fidels, hem fer notar amb relatiu rigor estadístic que, de la vintena llarga de testaments consultats atorgats per mestres pedrers i artífexs relacionats amb la construcció, un 25% feren donacions a les obres de la catedral, el que més, el mestre major de la seu, Francesc Gomis, amb 15 lliures, i el que menys, l'argenter Joan Deorlada, amb 12 diners. La donació testamentària (1530) del mestre major Joan Belljoc a la catedral fou excepcional, ni més ni menys que 32 lliures, encara que per la via de la condonació d'un deute per salari no cobrat.

En conclusió, la tercera catedral de Girona va començar a bastir-se el 1312. Força anys abans, però, tot fa pensar que s'hauria plantejat la substitució de l'absis romànic, després que haguessin començat el mateix procés les tres catedrals més importants del Llenguadoc, Narbona, Tolosa i Rodés, i després que haguessin abraçat el nou estil gòtic les de Barcelona, Lleida i Tarragona. A Girona es pensà primer en renovar només el cap de la vella construcció romànica per assegurar a la comunitat diocesana la pregària i el culte, que era la missió principal del bisbe i dels canonges. Pertocava al bisbe a dir la darrera paraula sobre els plans de l'edifici d'acord amb el capítol, mentre els canonges obrers eren els responsables del control financer i la contractació del personal: mestres, picapedrers i manobres. I per garantir el finançament necessari, es començà l'obra amb el llegat del canonge Gausfred, i es continuà amb els recursos generats per les propietats episcopals i les rendes canòniques, les capellanies i, segons sembla, en una petita proporció, amb les aportacions voluntàries dels fidels mitjançant les deixes testamentàries, o bé a través de les taxes pel dret de sepultura i l'administració dels sacraments.

Bibliografia

- BERNARDI, P. *Batir au Moyen Âge*. París: CNRS Éditions, 2011.
- FITA, F. *Los reys de Aragón y la Seu de Girona*. Barcelona, 1873.
- FREIXAS, P. «La catedral de Girona», *L'Art Gòtic a Catalunya*.

Arquitectura I. Catedrals, monestirs i altres edificis religiosos I. Barcelona, 2002.

GUILLERÉ, C. *Girona al segle XIV*, 2 vol. Ajuntament de Girona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993-1994.

«La cathédrale (XIIIe-XIVe siècle)». *Cahiers de Fanjeaux*, vol. 30. Tolosa de Llenguadoc, 1995.

MOLINA, J. «*De genere militari ex utroque parente*. La nobleza eclesiástica y los inicios de la catedral gòtica de Girona», *Anuario de Estudios Medievales*, núm.37/1. Barcelona, 2007.

SAGRERA, J. «L'expansió decidida (segles XI al XIV)» a Girona. *Construir la ciutat (I), De Kerunta a la crisi baixmedieval*. Conferències a l'Arxiu Municipal. Girona, 2013.

SUREDA, M. «Els precedents de la catedral de Santa Maria de Girona». Tesi doctoral inèdita. Girona, 2008.

– «*Ut corpus sit conformis novo capiti* (1347). El pas de la capçalera a la nau en la construcció de la catedral gòtica de Girona» a *Studium Medievale*, núm 3. Besalú, 2010.

VICTOR, S. «La construcció i els seus oficis a la Girona del segle XV». Col·lecció *Història de Girona*, 34. Ajuntament de Girona. Girona, 2004.